

„Csak az Isten tudja, mikor lesz a világnak esze!”

Bessenyei György születésének 250. évfordulójára

A magyar felvilágosodás kiemelkedő írója és gondolkodója két és fél évszázaddal ezelőtt, 1747-ben született a Szabolcs megyei Bercelen. Születésének pontosabb dátumát nem ismerjük, ezért az elmúlt év folyamán különböző időpontokban emlékeztünk meg róla. A *Magyar Tudományos Akadémia*, melynek egyik legjelentősebb előharcosa volt, a nyelv- és irodalomtudományi osztály és az Irodalomtudományi Intézet rendezésében, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola, amely híven őrzi névadója emlékét, tartott emlékülést az író születésének évfordulójára alkalmából. Ezen ünnepi megemlékezések keretében és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle utolsó számaiban a legméltóbb formában: a Bessenyei Györggyel kapcsolatos új kutatási eredmények közreadásával tették emlékeztetését a jubileumot. Az emlékezésnek e formája azért is értékesebb a szokványos ünnepi szónoklatoknál, mert a tudomány az íróknak még sokban adósa. Személye és munkássága ugyanis hosszú idő óta a legkülönbözőbb irányzatok részéről gyakran részesült torzított értékelésben. A Szabolcsból egyenesen a bécsi udvar fényébe került „csiszolatlan gyémánt”, aki „daliás testőrként”, „a bécsi nők kedvence lett”, és akinek sorsát maga Mária Terézia is figyelemmel kísérte, jobban érdekelt a közvéleményt, sőt az irodalomtörténészek egy részét is, mint rendkívül gazdag és értékes irodalmi munkássága. Igaz, hogy részben éppen ennek a hatalmas életműnek a hiányos ismerete okozta az értékelések egyoldalúságát. Másrészt gondolatgazdagsága és az a gyakorlata, hogy írásaiban az el-

Magyar testőr egy bécsi italmérésben

szem érdemtelenül” süllyedtek feledésbe.

A felvilágosodás eszméinek terjesztése, valamint a nemzeti nyelv és kultúra érdekében oly sokat fáradozó íróknak a munkái – a folyamatban lévő kritikai ki-

adás jóvoltából – lassanként teljes egészében hozzáférhetőkké válnak. Így mindenki meggyőződhet róla, hogy Bessenyei sokáig kéziratban vagy a teljes ismeretlenségben maradt írásai is mily nagy értéket képviselnek. Egy részük természetesen inkább történeti jelentőségű, de –

emberi jogok elméletét és a polgári társadalom- és államelmélet alapjait megalkották. Bessenyei ezen írásai a maga korában éppen azért nem jelenhettek meg, mert a forrásul számító angol és francia írók jórészt tiltott szerzőknek számítottak a Habsburg birodalomban. Az író meg szeretne volna őket jelentetni, nem az asztalfiókjára számára dolgozott, hanem hatni akart általuk. Amikor a cenzúra a kiadásukat meggátolta, a kéziratokat az akkor létesített Nemzeti Könyvtárban helyezte el, a későbbi kiadás reményében. Bizonyára nem gondolta, hogy ez csak két évszázad múlva következhet be.

Bessenyei a bécsi tartózkodása alatt írt szépirodalmi munkáit később nem sokra értékelte, „egy vak és esztelen gyermek írásainak” nevezte őket. Az volt a véleménye, hogy a társadalom az íróktól nem szórakoztatást vár, hanem valódi szolgálatot. Ezt az igényt kívánta kielégíteni már néhány bécsi filozófiai és társadalmi kérdéseket is boncolgató munkájával és különösen a nemzeti nyelv és művelődés kifejtésével és egy tudóstarsaság alapítása érdekében írt művelődéspolitikai írásaival. Ezek ismert mottója ez volt: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudóssá, az idegenén sohasem.”

Szülföldjére való visszavonulása után, amikor ismét tollat fogott, főként a társadalom és a hatalom kérdései foglalkoztatták. Ellenállhatatlan vágyat és frászkényszer érzett arra, hogy gondolatait kortársaival közölje. Nem érezte magát Bécs utáni visszavonultságában sem mártírnak, sőt a bihari remetéséből is elkívánczolt, és aktívabb cselekvésre készült. Ennek volt első állomása a

század vége felé megélénkült írói tevékenysége. Tudta ugyan, hogy a falusi nemesek nem olvasnak, a folyóiratok lapjait a tejesfazekakra és a betört ablakokra teszik, de ne-

Bessenyei György, aki hitt az emberek nevelhetőségében

velni szeretne volna őket az olvasásra, sőt társadalmi és politikai műveltségre is. Voltaire, Montesquieu, Locke, Rousseau, Helvetius és mások nyomán áttekintette az emberi társadalom fejlődését, a társadalmi szerződés létejtét és a törvényekkel alátámasztott hatalom természetét. Élesen elítélte a zsarnoki uralkodást csakúgy, mint a gyenge uralkodás következtében kibontakozó anarchiát és erőszakos cselekményeket. Az angol és a francia felvilágosult írók gondolatait és elméletét egybe tudta ötvözni a Bécsben megismert katolikus felvilágosodás eszméivel, főként Antonio Muratorinak a barokkos külsőségekbe süllyedt egyházi életet az öskereszténység mintájára megreformálni kívánó törekvéseivel. Az így kialakított társadalmi elvek és a hazai

viszonyok tapasztalatai által olyan képet rajzolt kora magyar valóságáról, amilyenhez hasonlót Eötvös József leg talánunk a magyar irodalomban.

E kép hitelességéhez hozzájárult az a meggyőződés, hogy mindenkit, a nagyurakat is szabad bírálni, mert „nincs tekintetes, méltóságos, nagyságos igazság”. A polgári fejlődés alapjait a tulajdonban látta, elsőként mutatott rá a „ház” és a „haza” fogalmának rokonságára, s ha burkoltan is, de élesen bírálta a kemény abszolutizmushoz visszafordult uralkodót, különösen a cenzúra megszüntetéséért és más szabadságjogok megvonásáért. A nemzet szabadságát is a természeti törvényből vezette le: „Amely nemzet – mint írta – önnön sorsáról szabad akaratából nem rendelkezik, ki van vetkezve a Természet örök jussaiból.” Sötét színnel festette a nemzeti vármegyei középkori állapotait. A „paraszti” bűnök mellett rámutatott a nemesek „cifra” bűneire is. Keményen bírálta az úriszék intézményének visszaéléseit, köztük a prókatorokét, akik „nem az igazságot tekintik, hanem azt, hogy mi benne a nyereség”. Leírta, hogyan forgatták ki a szegény kisnemeseket földjeikből „pénzzel, tekintéllyel, ajándékkal, tanúkkal, fiskálisokkal”. Pedig – mint írta – „az igazság nem vásári marha, melyet pénzen eladni rettentő gonoszság”.

Bessenyei egész életében az igazságot kutató, igaz frástudó volt. Azért írta munkáit, mert hitt az emberek nevelhetőségében. Olykor kétélyei is támadtak. Utolsó mondata így hangzott: „Csak az Isten tudja, mikor lesz a világnak esze!”

Kókay György

Tu, infelix Hungaria...

„Elfúrt” középkor Budakeszin

Azt mond a műemlékvédelmi törvény, amit akar?

Nézem az újévi bécsi koncertet a televízióban, mint sok százmillióan a nagyvilágban, és irigykedem. Nem a Straussokért, ők egy kicsit a mieink is, magyaroké, a vitatott emlékü Monarchia jóvoltából. Nem is a szép hagyományért: ha esik, ha fú, ha mennydörög, újévi koncertnek akkor is lennie kell Bécsben. (És van is, mind fényesebb, hatásosabb.) De nem is az osztrák muzsikásokat irigylem, a gyermekénekeseket, a tréfás kedvű s rettenesen tehetséges karmestert, és nem is az előkelő közönséget, Sophia Lorennel és másokkal. Nekünk is „összejönne” mindez, ha szorgalmaznánk. A koncert szünetében vetített kisfilmet irigylem, a boldog Ausztria bemutatását. A pompás kastélyokat, kolostorokat, várakat, a múzeumokat, hol még Almásy gróf Afrika-járó csizmájának és kabátjának is külön terem jut, a takaros kis falvakat, középpontjukban középkori s barokk templomokkal, Isten háza mellett gondosan ápoltt cintermekkel, romkertekkel. A múlt öröksége az irigylésre méltó, mert fontos szerep jut neki

a jelenben is. Az esztendő legelső napján pedig, amikor Ausztriára figyel az egész világ, főszerepet szán nekik. Erről szól ugyanis a *Tu felix Austria* című összeállítás, a büszkén vállalt, a jelen s még inkább a jövő zálogaként felmutatott múltról. Könnyű nekik, mondanám, „jó” magyar szokás szerint észérvekkel és vas(?)logikával csillapítva szünni nem akaró irigykedésemet – mi voltunk a védőbástyájuk századokon át. Míg a mi múltbeli örökségünk leomlott, elraboltatott, vagy kényszerű ideológiák hatására átépített, szomszédaink az általunk védelmezett európaiság értékrendje szerint őrizhették atyáik örökét. Aztán a két matrózruhas Sängerknabe, aki a hangversenyzenében a boldog Ausztrián – a legnagyobb osztrák bank által támogatott útifilm segítségével – végigkalauzolt bennünket, a pusztá látványával visszaránt a realitások talajára. Azért ők, az énekesfiúk kapták 1998 első napján az idegenvezető szerepét, mert együttesük, a *Wiener Sängerknaben* ötszáz esztendő. Róluk (is) szól hát az újévi koncert.

Amióta I. Miksa császár megalapította a fiúénekkart, bármiként is fordult a világ, mindenki erkölcsi kötelességének érezte, hogy a fenntartásukról gondoskodik. Mi meg, a bécsi énekesfiúkénál jóval fiatalabb, de velük világhír tekintetében ugyancsak vetekedő Magyar Rádió gyermekkórusát sem igen akarjuk – tudjuk – fenntartani ma, a béke, a csöndes fölémelkedés, az értékek mentén végrehajtott polgárosuló rendszerváltás idején. Ami pedig múltunkból – kevéske – megmaradt, arra sincs elég pénz és igyekezet, hogy megóvásukról és helyreállításukról intézkedni lehessen. Ha mégis van – pár megszállott embernek köszönhetően – jön a magabiztos, a gögösen naprakész rendteremtők hada, s „szétfúrja”, mit meghagytak a századok. Miattuk (is) kijár hazánkban az *infelix* jelző, a boldogtalanság borúja...

Karnyújtásnyira a fővárostól, az inkább csak jó levegőjéről, tudószanatóriumairól, nem pedig régészeti kincseiről nevezetes Budakeszin kevéssel karácsony előtt fúrták szét az anyagi támogatás nélkül, ingyenmunkával feltárt középkori leleteket. A régészek, Siklósi Gyula csapata már éppen a műemléki helyreállítás megtervezésénél tartott, szakmai felettesüket, a megyei régészeti munkaközösség vezetőjét arról tájékoztatva, hogy ásatási területük, a budakeszi római katolikus templom udvara „bizonyítottan további értékeket rejt magában”. Sőt, Budakeszi polgármesteri hivatalával is megegyeztek, hogy minden további földmunkához régészeti megfigyelést biztosítanak, az ásatási gödrök visszatemetését és a középkori leletek téli elszállítását viszont a polgármesteri hivatal vállalja. „E munka elvégzése nélkül nemzeti érté-

Romkert is lehetett volna – most romhalmaz

keinket pótolhatatlan kár érne” – írták és mondták mindenkinek és mindenhol, akinek és ahol csak szükségesnek gondolták. Mintha csak megérezték volna, hogy előbb-utóbb ott teremnek a „nagyokosok”, és vízelvezető cső elhelyezése ürügyén elbontatják elbontják az 1761 és '66 között épült barokk sekrestye falfelületét, meg a XVI. századból való építményrészt egyik sarkát, továbbá a XV. századi templommarad-

vány „sokatmondó” szögletét, a templomtorony egy részével és a teljes bejárat, valamint a templomkerítés bizonyos szakaszaival együtt. A régész, aki a decemberi pusztítások láttán mást nem tehetett, csak az Országos Műemlékvédelmi Hivatal képviselőjével közösen rögzítette a rongálásokat, további pusztításokról fél, és a megmaradt leleteket félti. Azt mondja, a munkásokkal könnyen szót értett. A polgármesteri hiva-

tal tisztviselői nem fogják föl, hogy amit elrendeltek: a pusztító munka folytatása a nemzeti vagyontudatos rongálásának minősül a Btk. 302. §-ának első bekezdése szerint.

Havas Boldogasszony templomát egy, a középkorban épült, 1267-es keltezésű oklevélben is említett kápolna, majd pedig egy Szent Györgyről elnevezett, későbbi templom kiegészítéseként emelték. Keszi plébánosainak ügyes-bajos dolgai s ezek írásos dokumentumai igazították el az archeológusokat, hogy a XIII. századtól folyamatosan emlegett templom falait hol kutassák. Feltételezésük szerint a ma is látható barokk templom és az oklevelek által idézett középkori Istenház mellett (vagy a különböző építési fázisok között) létezett egy úgynevezett „köztes” korú templom is. Ennek meg az 1730-as években végleg elpusztult középkori templomnak a maradványait fedezték fel nemrégiben, olyan jelentőségű és olyan kiterjedésű középkori építményrendszer nyomaira bukkanva, amilyen csak egy mezővárosnak dukált volna. A vízelvezető cső elhelyezése címén „elfúrt” falak tehát nemcsak templomépítő eleinkről adtak volna hírt, de Budakeszi múltjáról is. Arról az időről, amikor talán sokkal nagyobb jelentősége lehetett a településnek, mint ez idáig gondolni lehetett volna. Úgy tűnik azonban, Budakeszi jelenlegi előljáróit ez a feltételezett múlt nemigen hozza lázba. Csak pár lobbogó hajó, csillogó tekintetű archeológust fűt a tudományos kíváncsiság, a múlt iránti tisztelt.

Míg ki nem oltja belőlük a közöny és a közhivatal a lelkesedést.

L. G.

Műemlékvédelmi bírság

47. § (1) Azt a természetes vagy jogi személyt és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetet, aki (amely) az e törvényben engedélyhez kötött tevékenység engedély nélkül vagy attól eltérő módon végzi, illetőleg műemléket részben vagy egészben megsemmisít, valamint a műemlékvédelmi hatóság által elrendelt kötelezettséget nem teljesíti, és ezzel a műemléki értéket kárt okoz, műemlékvédelmi bírsággal (a továbbiakban: bírság) kell sújtani. A bírságot a műemlékvédelmi hatóság szabja ki.

(2) A bírság összege a műemlék jelentőségéhez és a műemlékben okozott kár mértékéhez igazodik. A bírság megállapításának szempontjából az egyes műemlékek értékesítéséről külön jogszabály tartalmazza. A bírság megállapításának alapjául szolgáló érték az I. kategóriában: 200 millió Ft, a II. kategóriában: 100 millió Ft, a III. kategóriában: 20 millió Ft.